

A történelemoktatás jelentősége a nemzetközi kisebbségpolitikában**

Rezümé. A történelemoktatás meghatározó része egy nemzetiségi közösség identitásának megtartásában, a fel-növekvő generáció önazonosságának, értékrendszerének, hovatartozásának formálásában. Ennek következtében mind a többségi, mind a nemzetiségi hatalmi szervek eszközként alkalmazva, saját ideológiai eszméiket továbbítják az állampolgárok felé. Jelen tanulmány azokat a nemzetközi dokumentumokat, keretegyezményeket foglalja magába, melyek a nemzeti kisebbségek egyetemes emberi jogai mellett kitérnek az oktatásra, ezen belül a történelemoktatásra. Megalapozottan teszi ezt, hiszen a történelemoktatás a nemzeti identitás és közösségtudat kialakításának szerves és elengedhetetlen részé. Az Ukrajna által aláírt nemzetközi szerződések ellenőrzése során készült jelentések (pl.: Nemzeti Kisebbségek Védelméről Szóló Keretegyezmény Tanácsadó Testületének Ukrajnai 2012-es jelentése, Regionális és Nemzetiségi Nyelvek Európai Charta 2013-as jelentése) azt bizonyítják, hogy a történelemoktatás a nemzet építő eszköze. Az történelemoktatás és annak önmagában gyakran domináns tartalmak és gyakorlatok tükröképei, a nemzeti kultúra és ideológia hordozói, a tudás és a hatalom kapcsolatainak közvetítői, melyben a nemzetiségek történelme vagy árnyalt képekben, vagy egyáltalán nem kerül bemutatása. Ennek okán a történelemoktatás és -tankönyvek a tények elhallgatásával erős társadalomformáló szerepet töltenek be az iskolai oktatáson belül.

Резюме. Викладання історії є необхідною запорукою збереження ідентичності етнічної громади та самоідентифікації підростаючого покоління. У публікації зроблено спробу проаналізувати міжнародні документи та угоди, у яких, крім загальних прав представників національних меншин, йдеться про проблему освіти, зокрема й викладання історії. Вивчення міжнародних угод, підписаних Україною (наприклад, Рамкова конвенція про захист національних меншин, Європейська хартія регіональних мов або мов меншин тощо) засвідчує, що викладання історії є засобом розбудови нації. Історія етносів часто перебуває на другому плані або залишається зовсім не висвітленою. Через це викладання історії і підручники (коли замовчуються певні факти) повинні відіграти активну роль у формуванні суспільства в рамках шкільної освіти.

Abstract. History education is key to maintaining the ethnic identity of the community and shaping the self-identity, values system and affiliation of the growing generation. Therefore, policy makers of the majority as well as the minorities employ it as an instrument to convey their ideological concepts towards the citizens. The aim of this study is to gather and analyse the international documents, conventions, agreements that among the minority rights deal with the education, more precisely the history education of the minorities. History teaching is a relevant part of the majority of documents, since it is an integral and indispensable fragment in maintaining national identity and ethnic affiliation. By controlling the compliance of international agreements that have been signed by Ukraine, the Advisory Committees (in the reports of Framework Convention for the Protection of National Minorities (2012) and European Charter for Regional or Minority Languages (2013)) take the stands against the agreement of minority rights with regard to the education of history by using it as a tool for building the nation state. According to the Advisory Committees, the minorities and their positive contributions are excluded from the teaching materials, curricula and the history textbooks as well. Thus, history education in ethnic communities is the reflection of dominant materials, furthermore imitate an image, values and ideologies and culture of the majority.

* Debreceni Egyetem, Anglisztika, Alkalmazott Nyelvészet, II/4, magisteri hallgató. A tanulmányt szakmailag lektorálta: Szamborovszkyné dr. Nagy Ibolya. * Студентка магістра в відділі Англійського та Американського Інституту при факультеті Прикладної Лінгвістики Дебреценського Університету. Рецензентом дослідження була канд. іст. наук, доцент Самборовські-Нодь Ібоя. * The author of the publication, is currently doing an MA degree at the University of Debrecen in the faculty of English Applied Linguistics, and graduate student in the Department of History. The study was revised by dr. Ibolya Szamborovszkyné Nagy (PhD).

** A tanulmány Surján László, az Európai Parlament alelnöke által alapított Charta XXI. Megbékélési Mozgalom szervezésében végzett gyakornoki munka eredményeként született

I. Bevezetés

A történelemoktatás meghatározó jelentőséggel bír az egyén szocializációs fejlődésében, hiszen szerves része annak a folyamatnak, melyben a felnövekvő generáció nemzettudata és identitása kialakul. Nyilvánvalóan itt nem kérdés, hogy ennek kialakításában az informális egyéni és formális intézményi oktatásnak, azaz magának a családnak és történelemtanároknak óriási felelősségük van. Emellett nem elhanyagolható a történelemtankönyv szerepe, mellyel a hatalom direkt módon hat a diákok egységes értelmi fejlődésére, ezzel együtt önazonosságának kialakulására. A történelemoktatás feladataira és funkcióira azonban állandó változás jellemző, ahol a diákoknak nem elegendő a tények elsajátításával egy egységes alapműveltséget megszerezni. A tanulók a nemzet történelmi múltjával történő megismerkedése az oktatás alapvető szocializációs feladata, mely alapjául szolgál a nemzeti közösséghez való tartozás felismeréséhez, egyben önazonossághoz, saját identitáskép kifejlődéséhez.

II. A történelemoktatás jelene

A történelemoktatás számára a kezdetétől a mai napig megoldatlan probléma maradt az a tendencia, melyben a hatalom kizárólag egységes nemzettudatot kíván formálni egy adott országon belül, ezzel figyelmen kívül hagyva azokat a nemzetiségi kisebbségeket, etnikumokat, melyek a többségi közösségtől eltérően más nyelvvel, kultúrával és múlttal rendelkeznek. Azt, hogy ezek az identitásminták miben térnek el egymástól, jól tükrözik Közép-Kelet-Európa azon autochton kisebbségei, akik már megoldást találtak problémájukra. Ezen autochton nemzetiségi közösségek számára nem jelent egyet az állampolgári identitás az etnikai vagy regionális identitás elsajátításával, hiszen a kettő egyértelműen elválik egymástól. Hiszen lényeges különbség van közöttük, hogy az egyént egy kulturálisan idegen nemzet részévé akarják tenni, vagy a többségi kultúra megismerése mellett teret biztosít saját kultúrája és történelme megőrzésére is.

A történelemoktatás az említett szocializációs funkciókat már a kezdetektől, azaz a történelem mint tudományterület születésétől őrzi. Ennek fényében kijelenthető, kezdetektől fogva politikailag töltött. Annak egyik meghatározó ideológiai funkciója pedig az volt, hogy a heterogén, soknemzetiségű társadalmat homogenizálja, tehát a sokféle helyi identitásból egy egységes nemzeti tudatot, közös gyökereket teremtsen. Ennek kialakításához Jakab György szavait idézve „beindult a gépezet, állam oldaláról bizonyos mértékig megfogalmazta a közösségi szocializációhoz szükséges ismeretanyagot, és azt feltételezte, hogy vele szemben vagy egy „üres fejű”, vagy egy homogén diáktársadalom áll. A pedagógus akkor volt sikeres, ha az általa képviselt tananyagot minél teljesebben juttatta el a gyerekekhez, mely tendencia a mai napig érvényes.”¹ Azonban ehhez

¹ JAKAB György: A közös történelem széthordása. Történelemtanítás online. Történelemtanítás (XLVIII.) Új folyam IV. 1. szám 2013 áprilisa, forrás: <http://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2013/4/jakab-gyorgy-a-kozos-tortenelem-szethordasa-04-01-09/>

viszonyítva a történelemoktatás követelményrendszere már rég átalakult. Nyugat-európai behatásnak köszönhetően a tárgyi tudás a mennyiségiről a minőségi tudás felé kezd(ett) elmozdulni, melynek köszönhetően a diákok a tanulásorientált oktatásról megfelelő mennyiségű ismeretanyagot szerezve, azt minőségi tudássá átalakítva, független gondolkodó egyénné érjenek. Itt nemcsak a didaktikai szempontból oly nélkülözhetetlen kompetenciák elsajátítására szeretnénk reflektálni. Ezek mellett meg kell említeni azokat a megkülönböztető vonásokat (azokat a történelmi eseményeket), melyek szervesen formálják egy egyén gondolkodását a fogadott szöveg kritikai feldolgozásakor. Így Közép-Kelet-Európa államainak tekintetében ki kell emelnünk a térségünkben végigtarolt zűrzavaros XX. század eseményeit, mely abszolutista államrendszerekből demokráciát, többnemzetiségű egyeduralmi államformákból pedig „nemzetállamot” alakított. Az újonnan születő, vagy függetlenségüket megszerző országok történelemtudománya. S ezzel együtt a történelemoktatás erre a lehető leghamarabb válaszolt, hiszen létszüksége volt a társadalom homogenizálása, nem utolsósorban annak irányíthatósága kedvéért.

Ennek következtében az egyén nemzetiségét – gyakorlatban csak állampolgárságát – új határvonalak alakították. Azon nemzetek számára, akik addig önálló államisággal nem rendelkeztek, elérkezett a lehetőség arra, hogy önálló történelmet írjanak, s így a múlt hézagait a hiteles történelem mellett gyakran hiteltelen állításokkal töltötték meg. Azokban az országokban, melyek önálló államisággal rendelkeztek, az etnocentrikus gondolkodás felerősödésével megkezdődhetett a dicső múlt felnagyítása, mely annak romanticizálásával, mintsem tudományos megvilágításával történt.

Az előző nézet jól tükrözi az ukrán történelemszemléletet, míg az utóbinál némileg a magyar műltszemléletre ismerhetünk rá. Alapjában véve az egységes ukrán nemzeti identitás megteremtése és a társadalom homogenizálása a rendszerváltás óta eltelt két évtizedben folyamatosan formálódik. De Magyarországon sem zárult le ez a nemzetfejlődési folyamat, ugyanis a hatalom számára nehéz feladat maradt a nemzet fogalmának elválasztása az állampolgári közösségtől, hiszen továbbra is kérdéses maradt, hogy nemzeti határai meddig terjednek. A nemzet és az állampolgári közösség viszonya közötti törésvonalat pedig tovább mélyíti a társadalompolitikai megosztottság, melynek okai a XX. század történelmi eseményeinek más-más értelmezésére vezethetők vissza.

III. Gondolatok az ukrán történelemírásról és oktatásról

Az ukrán történelemszemlélet a függetlenség „kivívásával”, vagyis a szovjet szocializmusból az „ukrán demokratikus alkotmányosságba” ívelő rendszerváltással alakult ki. A váltás az ország egy részének magát a hön áhított kulturális és politikai szabadságot, nemzeti függetlenedés lehetőségét jelentette. Az ország számára megnyílt függetlenedési lehetőség egyben teret biztosított az egységes

nemzetépítés megkezdésének is. S pont a szocializmusból való kilábalás ébresztette újra a nemzeti romanticizmust, mellyel a történelemírás is a nemzeti törekvések kifejezésének eszközévé vált. Mihajlo Hrusevszkij XIX. századi történész iskolájának nyomán az 1990-es évek kezdetén a történészek az „ukrán nemzeti újjászületésről kezdtek írni”, amit kezdetben mindenki elfogadott, s csak ezt követően a XX. század végén H. Kaszjanov vetette fel a fogalom elavultságát, amelyet sürgősen fel kellett váltani a kornak jobban megfelelő „nemzetépítés” fogalmával. Így állapítja meg A. Portnov ukrán történész: megkezdődött a vita a nemzetről és a nemzetépítésről, melynek lényege nem a fogalmak tisztázásával, hanem a történész elit és a tudományosság nyelvhasználatának modernizálásával végződött.² Portnov megközelítésében az ukrán történészek döntő többsége a marxizmus leáldozásával egyszerűen csak beszálltak az „ukrán nemzeti narratíva hajójába”. A társadalmi politikai változásokat figyelmen kívül hagyva, a fogalmakat egyszerűen felcserélve (pl.: osztályharcból nemzeti újjászületés) reagáltak a nemzetközi történésekre.³ Értelemszerűen a történelemtankönyvek a történelemírás periodikus változásai szerint „modernizálódtak” avagy formálódtak. Egy tényező azonban állandósuló jelleget mutat: ez pedig a történelemírás és ez által az oktatás maga, mely identitásformáló jellege miatt teret biztosít azoknak az ideológiailag töltött kliséknek a beidegződésére, mely a társadalmat korántsem a megbékélés, egymás elfogadásának segítésére készítetné. Mindinkább egy olyan ellenséges magatartás van kialakulóban, mely az etnikai, nyelvi különbség iránt először elidegenedést, ellenszenvet, később pedig gyűlöletet táplál. S ez a társadalmi folyamat pont azokban az országokban jelenik meg, melyek megpróbálják a többségi nemzet nyelvének, kultúrájának hangsúlyozása mellett megtagadni az etnikumok létjogosultságát. E folyamat pedig a többségi-kisebbségi etnikai csoportok elidegenedéshez, s később az ellenségesség kialakulásával a konfliktushoz vezethet. Az ukrán történelemírás és oktatás hiányosságait a nyugati tudóstársaság/tudományosság sem hagyta figyelmen kívül, hiszen helyesen megállapítva az általános és középiskolai történelemoktatás kulcsfogalma az ukrán nemzetépítés folyamatának, egyben a politika jegyeit legnagyobb mértékben magán hordozó tantárgy.

A történelemoktatás és tankönyvírás megreformálásának célkitűzései között találhatjuk, a „nyugati modellhez”, vagyis az etnikai és nyelvi közösségek és szomszédos országokkal való kölcsönös megértés és békés együttélés nevelési elveinek befogadását, ami mellett nagy hangsúlyt kapott az oktatás színvonalának emelése, vagyis a mennyiségiről a minőségi tudásra való átállás lehetősége.

Ennek megfelelően alakul az ukrájnai magyar tannyelvű történelemoktatás, mely az ukrán nemzeti narratívát kötelezően átadva próbál támpontot találni a nemzeti történelem önmagában is problémás narratívájának és identitásformáinak közvetítésében. Mint több közép- és kelet-európai nemzetnek, a magyarságnak is javasolt lenne alakítania saját identitását és jelenleg forgalomban lévő

² Portnov 2009. Портнов А. Між «Центральною Європою» та «Русским миром»: Сучасна Україна у просторі міжнародних інтелектуальних дискусій. – Київ: НІСД 325. о.

³ Уо.

történelemkönyvein. A régiónak módszertanilag és didaktikailag is sok mindent újra kellene fogalmazni, többek között a kölcsönös megértés és tisztelet, az egymáshoz való viszonyulás eszméjét kell újragondolni.

IV. Nemzetközi dokumentumok, melyek szabályozzák a nemzetiségi történelemoktatást

Közép és Kelet-Európa rendszerváltás után fellépő konfliktusaira érzékenyen reagáltak az Európai Unió szervezetei is. Ennek kezelésére több olyan rendelet/megállapodás született, mely elősegítette a szovjet szocializmusból kilábaló országok demokratikus átalakulását. A konfliktushelyzetek elkerülése érdekében a szerződések jelentős része foglalkozik a nemzetiségi kisebbségek jogaival, melyben gyakran találkozhatunk a nemzetiségi történelem oktatásának fontosságával.

Az állam nemzetiségi politikáját a nemzetiségek történelmének, kultúrájának és hagyományainak oktatási lehetőségeit a következő okiratok határozzák meg:

IV.1. Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet 1990-ben koppenhágai találkozáján a résztvevő államok felülvizsgálták az emberi dimenzió terén vállalt kötelezettségeik megvalósítását. Azonban kifejezték azon véleményüket is, hogy további lépések szükségesek az emberi dimenzióra vonatkozó elkötelezettségek teljes körű megvalósítása érdekében. A szerződést a később függetlenedő Ukrajna még a Szovjetunió tagköztársaságnak részeként írta alá. 34 paragrafusában⁴ kihangsúlyozta: a részt vevő államok arra törekednek, hogy a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyeknek megfelelő lehetőségük legyen az anyanyelvük oktatására, illetve az anyanyelvükön történő oktatásra – függetlenül az érintett állam hivatalos nyelve vagy nyelvei megtanulásának szükségességétől –, valamint – ahol lehetséges és szükséges – anyanyelvük közhatóságok előtti használatára az alkalmazandó nemzeti törvényekkel összhangban. Az oktatási intézményekben a történelem és kultúra tanítása során teret kell nyújtani a nemzeti kisebbségek történelmének és kultúrájának bemutatására is.

IV.2. Egyesült Nemzetek Szervezete 47. ülészakának nyilatkozata a nemzeti vagy etnikai, vallási és nyelvi kisebbségekhez tartozó személyek jogairól (1992)⁵

A dokumentum 4. cikkelye megköveteli, hogy az államoknak intézkedéseket kell hozniuk az oktatás terén, hogy ösztönözzék a területükön élő kisebbségek történelmének, hagyományainak, nyelvének és kultúrájának ismeretét.

⁴ Az EURÓPAI BIZTONSÁGI ÉS EGYÜTTMŰKÖDÉSI ÉRTEKEZLET emberi dimenzióval foglalkozó koppenhágai konferenciájának dokumentuma (Koppenhága, 1990. június 29.). Elérhető: http://www.onkormanyzas.sk/letoltes/dokumentumok/201307151559250.ebesz_koppenhaga.pdf+%&cd=1&hl=hu&ct=clnk&gl=hu (2012.12.18.)

⁵ EGYESÜLT NEMZETEK SZERVEZETE Nyilatkozat a nemzeti vagy etnikai, vallási és nyelvi kisebbségekhez tartozó személyek jogairól (1992) *A Közgyűlés 47/135. sz. Határozata*. Elérhető: <http://www.mtaki.hu/docs/cd2/nemzetkozi/dec-h.htm>. 2013. 01.04

A kisebbségekhez tartozó személyeknek lehetőséget kell biztosítani a társadalom egészéről történő ismeretszerzésre. Tehát további betekintést kell szerezniük nemcsak az ország területén élő többségi, de kisebbségi nemzetek történelméről, kultúrájáról és hagyományairól.

IV.3. Az 1992-es helsinki döntés következtében **megalapították a Nemzeti Kisebbségek Legfelsőbb Tanácsát** annak érdekében, hogy a konfliktus megelőzésének egyik elsődleges eszközévé váljék. A szervezet legfőképp a volt Jugoszlávia területén kialakult konfliktusok megelőzésére kívánt választ nyújtani annak érdekében, hogy az ott kialakult helyzet ne ismétlődhessen meg Európa más országaiban, főleg nem azokban, amelyek akkor tértek át a demokratikus átalakulás útjára. 1993. január 1-től Max van der Stoep hollandiai külügyminiszterét megválasztották a nemzeti kisebbségek főbiztosaként, aki figyelmét Albánia, Horvátország, Litvánia, Észtország, Magyarország, Kazahsztán, Kirgizisztán, Macedóni, Szlovákia és Ukrajna felé fordította, kiemelve azokat a személyeket, akik nemzetiségileg egy másik országhoz tartoznak, azonban kisebbségben élnek az adott országokban, feszültségeket vagy esetleges konfliktust teremtve az országok között. Ilyen jellegű konfliktusok befolyásolták Európa történetét. Négy év aktív munka után a Nemzeti Kisebbségek Legfelsőbb Bizottsága azonosította azokat a legfőbb kérdéseket és témákat, melyek központi szerepet játszanak a kisebbségek és az állam közötti feszültségek kialakulásában. Az egyik fő tényező volt az oktatás, mely meghatározó szerepet játszik a kisebbségek megtartásában és nemzeti hovatartozásuk elmélyítésében. 1995-ben egy szakértői csoportot állítottak fel a probléma orvoslásának érdekében, mely egyik része nemzetközi jogban jártas ügyvédek, a másik pedig nyelvészeket és oktatókat tartalmazott. A szakértői csoport (1996), a 19. pontban⁶ kiemeli: az oktatási hatóságok kötelesek tantervekbe foglalni a nemzetiségi kisebbségek történelmét, kultúráját és tradícióit annak érdekében, hogy az adott kisebbség felnövekvő generációi, a békés együttélés, a tolerancia és a multikulturalizmus-eszméit erősítsék az adott országon belül.

IV.4. EURÓPA TANÁCS Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartája, 1992. október 10.⁷

Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartája III. rész 8. cikk g. pontjában is kitér a nemzeti kisebbségek nemzeti történelemoktatásának fontosságára, melyben kötelezi a szerződő feleket, hogy regionális vagy kisebbségi nyelven biztosítsák a nemzetiségi, vagy regionális kisebbségek által hordozott történelem és kultúra oktatását. A dokumentumot Ukrajna 1999. december 24-én ratifikálta. Ekkor a dokumentum azonban nem lépett hatályba. Az Európa Tanácsnál sem

⁶ Nemzeti Kisebbségek Oktatási Jogairól Szóló Hágai Ajánlások, Nemzeti Kisebbségek Legfelsőbb Bizottsága, Hága, 1996, p. 8. In.: <http://www.osce.org/hcnm/32180?download=true>

⁷ Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartája (1992) EURÓPA TANÁCS Európa Szerződések ETS No. 148 Strasbourg, 1992.X.2. Elérhető: <http://epa.oszk.hu/00000/00036/00012/pdf/09.pdf>, 2014.10.01

helyezték letétben, mivel az Alkotmánybíróság 2000. július 12-én hatályon kívül helyezte a ratifikációt formai hibára hivatkozva. Több törvénytervezetet követően 2003. május 15-én Kucsma köztársasági elnök aláírásával azonban hatályba lépett a Charta. A ratifikációs dokumentum 2005. szeptember 19-én került letétbe az ET főtitkáránál, s a Charta 2006. január 1-jétől lépett hatályba.⁸

IV.5. Az Európa Tanács is különös hangsúlyt fektet a kisebbségek jogainak, lehetőségeinek bővítésére. Szerzőegyező munkával 1995. február 1-jén Strasbourgban aláírták az **Európa Tanács Nemzeti Kisebbségek Védelméről Szóló Keretegyezményt**. Ez az első olyan jogilag kötelező nemzetközi okmány, amely teljes egészében a nemzeti kisebbségek védelmével foglalkozik. Ebben a szerződő felek „bátorítják a toleranciát és kultúrák közötti párbeszéd szándékát, valamint hatékony intézkedéseket hoznak, hogy előmozdítsák a területükön élő csoportok közötti kölcsönös tiszteletet, megértést és együttműködést, kiváltképpen az oktatás, a kultúra és a tömegkommunikációs eszközök területén, tekintet nélkül a személyek etnikai, kulturális, nyelvi vagy vallási identitására.” (lásd a 6. cikk 1. bekezdését).⁹ A cél a tolerancia és párbeszéd légkörének megteremtése, amint azt a Keretegyezmény preambuluma is tartalmazza. Ukrajna 1995. szeptember 15-én írja alá a Keretegyezményt, melyet a Legfelsőbb Tanács 1998. január 9-én ratifikált. A Nemzeti Kisebbségek Védelméről Szóló Keretegyezmény 1998. május 1-jén lépett életbe Ukrajnában.¹⁰

A Keretegyezmény a kisebbségek nemzeti történelemoktatásának jogszabályozására a 12. cikk 1. pontjában tér ki, melyben az Európa Tanács kötelezi a szerződő feleket a többségi nemzet mellett, a kisebbségi nemzetek történelmének, kultúrájának, nyelvének megismerésére és az azokkal kapcsolatos tudományos kutatások előmozdítására.

V. Bécsi Nyilatkozat

A dokumentum II. függeléke a következőket tartalmazza: A második bekezdés felsorolása nem kimerítő és a „tankönyvekhez hozzájutás” megfogalmazás úgy értelmezendő, mint ami magába foglalja a tankönyvek más országokban történő kiadásának és megvásárlásának lehetőségét. A nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek számára az oktatáshoz bármely szinten való hozzájutás esélyegyenlősége elősegítésének kötelezettsége tükrözi a Bécsi Nyilatkozatban kifejezett óhajt.

⁸ BEREGSZÁSZI Anikó – CSERNYICKO István : A Regionális és Kisebbségi Nyelvek Európai Kartája – ukrainai módra. *Kisebbségkutatás*, 17, 2, 251–262. *Elérhető:* http://www.hhrf.org/kisebbssegkutatas/kk_2007_02/cikk.php?id=1482/2014.02/01

⁹ COUNCIL OF EUROPE European Treaties ETS No. 157 *Framework Convention for the Protection of National Minorities* Strasbourg, 1. II. 1995 <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/157.htm>

¹⁰ COUNCIL OF EUROPE *Framework Convention for the Protection of National Minorities* CETS No.: 157 Date of accession by Ukraine. *Elérhető:* <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ChercheSig.asp?NT=157&CM=&DF=&CL=ENG>

V.1. A Nemzeti Kisebbségek Oktatási Jogairól Szóló Hágai Ajánlások és Értelmező Megjegyzések – 1996. október¹¹

Az autochton nemzeti kisebbségek oktatási jogainak okmánya a Hágai Ajánlások, amely fontos értéket tulajdonít és hangsúlyt fektet a nemzeti kisebbségek történelmének, hagyományainak, kultúrájának tanítására. Az okmány 19. *Tantervfejlesztés* alcím alatt íródott pontja kiemeli: „*az állami oktatási hatóságoknak biztosítani kell, hogy az általános és kötelező tanterv foglalja magába az adott állam nemzeti kisebbségeinek történelmét, kultúráját és hagyományait.*” A dokumentum több alkalommal kiemeli a multikulturális oktatás jelentőségét, mely megalapozhatja a többség és kisebbség közötti toleranciát, az etnikumok békés együttélését, amely aztán alapjául szolgálhat az állam multikulturalitásának megőrzéséhez, egyben megerősödéséhez.

A 6. cikkben a felek vállalják, hogy az állam területén békés együttélés érdekében ösztönzik a nemzetiségek közötti toleranciát, párbeszéd és kölcsönös megértés elősegítését. Struktúrájával kapcsolatban állít fel különböző igényeket. A Keretegyezmény saját szellemiségét erősítő igényeket állít fel az oktatás tartalmával, a tananyag megválasztásával, az oktatók és az oktatási intézmények struktúrájával kapcsolatban. Mind a 6., mind a 12. cikk támogatja a kultúrák közötti párbeszédet, a kisebbségek többségi társadalomba történő integrációját, a társadalmi kohéziót.

A felek kötelesek folyamatos jelleggel felülvizsgálni a történelem, vallás és az irodalom oktatására íródott tanterveket és tankönyveket annak érdekében, hogy azok tükrözzék az állam kulturális és nemzetiségek sokszínűségét, és támogassák a toleranciát, az interkulturális kommunikációt a társadalmon belül.

A keretegyezmény a kisebbségek történelemoktatására több pontban is kitér. Ahogy azt a keretegyezmény említi, kisebbségi és többségi társadalom történelemoktatás szervezésének tevékenységét illetően az Európa Tanács Tanácsadó Testülete már hosszú múltra tekint vissza. Ezek középpontjában azok az erőfeszítések álltak, melyek a tankönyvekben található sztereotípiák és negatív előítéletek felszámolását, a tanulók történelmen keresztül kialakított kritikai gondolkodását kívánták megvalósítani.

12.1-es pontja a Keretegyezményben kötelezi a feleket arra, hogy a kisebbségi és többségi történelem, kultúra nyelv és vallás oktatása és kutatása területén előrelépéseket tegyenek.

Ezek a keretegyezmények, nyilatkozatok stb. Ukrajna számára az első multilaterális jogi aktusok voltak, amelyek kötelezték az országot a nemzetiségi kisebbségek jogainak védelmére. E dokumentumok kötelezik Ukrainát, hogy összhangba állítsa az általa vezetett kisebbségpolitikát az egyezmények rendelkezéseivel. A szerződések betartásának ellenőrzésére a felek tanácsadó testületeket állítottak fel, melyek megfelelő időközönként ellenőrzik többek között Ukrajna szerződésbe foglalt vállalásait. Emellett a szerződő felek jelentéssel igazolják

¹¹ A Nemzeti Kisebbségek Oktatási Jogairól Szóló Hágai Ajánlások és Értelmező Megjegyzések. Elérhető: <http://www.osce.org/hu/hcnm/32186?download=true>. 2013.01.14.

e területen folytatott munkájuk eredményeit, melyekből a következő fejezetben a legfrissebbeket emeltük ki.

V.1.1. Az Európa Tanács Regionális és Nemzetiségi Nyelvek Európai Chartája. Alkalmazásáról szóló Miniszteri Tanács jelentése – 2010

A felek vállalják, hogy konkrét pozitív lépésekkel szorgalmazzák a többnyelvű közösségek közötti megegyezést. A tisztelet, tolerancia, megértés jegyében a felek kötelezik magukat, hogy a nemzetiségek számára oktatási, képzési és tömegtájékoztatási lehetőségeket biztosítsanak. Így a fentiek megkívánják a szerződő felektől, hogy szorgalmazzák a fentiek betartását, vagyis a nemzetiségek közötti kölcsönös tisztelet, tolerancia és megértés alapján kezeljék az állam területén élő regionális és nemzetiségi közösségeket. Ezek a pozitív intézkedések bővíthetik a többségi társadalom ismereteit a regionális és kisebbségi csoportok létezéséről és értékeiről, a nemzeti tanterv által pedig további ismereteket kell közölni a regionális és nemzetiségi csoportok történelméről és kultúrájáról. A jelentés többek között szót tesz az Ukrajnában élő magyar nemzetiségi közösség oktatási helyzetéről, melyben kiemelik az oktatási minisztérium biztosított vizsgáló bizottságot az új ábécés könyvek kiadásáról.¹² A jelentés külön pontban tárgyalja a nemzeti közösségek történelmének és kultúrájának oktatására vonatkozó pontokat. A Charta alapvetése, hogy a felek biztosítsák a történelem és kultúra regionális vagy nemzetiségi nyelveken történő tanítását. E pont az ország területén élő összes tanuló számára biztosított, tekintet nélkül azok nemzetiségi hovatartozására. Jelen intézkedés célkitűzése az iskolai oktatás, mely magába foglalja a regionális és a nemzeti közösségek történelme, kultúrája és hagyományának iskolai oktatását. A szakértőbizottság megfigyelései alapján szót emelt a regionális és nemzeti kisebbségek kirekesztése ellen a történelem és egyéb tankönyvekből. Habár a Charta célja alapvetően az, hogy a nemzetiségi mellett a többségi iskolai oktatás is magába foglalja a regionális és nemzeti kisebbségek történelmét, kultúráját és hagyományait. A szakértő bizottság a vizsgálat során arról is értesült, hogy az iskolai történelemtankönyvek tartalma nem tükrözi megfelelő módon a nemzetiségek szerepét, pozitív eredményeit és hozzájárulásait. A hatóságok tudósították a szakértői bizottságot arról, hogy a regionális és kisebbségi nyelvek védelméért tett vállalásai kezdeményezések, ennek okán jelenleg nem részei az általános, azaz a többségi és kisebbségi iskolák tanterveinek. Az oktatási minisztérium azonban arra hivatkozott, hogy túl nehézkes lenne minden nemzeti kisebbség történelmének tankönyvbe foglalása, továbbá a nemzetiségek részéről az ukrán állam felé nem érkezett igény bizonyos történelmi eseményeik vagy pozitív hozzájárulásaik tankönyv külön fejezetében történő hangsúlyozására.¹³ A jelentés továbbá kiemeli, a Chartában vállaltak e pontjáról a hatóságok beszámolójukban

¹² http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/report/EvaluationReports/UkraineECRML1_en.pdf

¹³ Regionális és Kisebbségi Nyelvek Európai Chartája. Jelentés a Charta alkalmazásáról Ukrajnában, II. ellenőrzési ciklus, 166–168 pontok, ACFC/OP/II(2008)004, Európa Tanács Strasbourg, 2010. július 7. *Elérhető:* http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/Report/default_en.asp

kevés információval szolgáltak. Ennek alapján a szakértői bizottság úgy vélekedett a Regionális és Kisebbségi Nyelvek Európai Chartájának e pontjáról, hogy az ukrán államnak van mit javítani nemzetiségek történelmének, kultúrájának és hagyományainak tankönyvbe foglalása tekintetében. Továbbá a hatóságoknak az érintett területeken biztosítani kell, hogy a nemzetiségi történelem, kultúra és hagyományok részei legyenek a tantervnek.

V.1.2. Az Európa Tanács Ellenőrző Testülete 2014. január 15-én megjelent Regionális és Kisebbségi Nyelvek Európai Chartájának soron következő második Miniszteri Tanács jelentésében pozitív hangon, saját joghatóságát moderálva elemzi a kisebbségi történelem és kultúraoktatás jelenlegi helyzetét: „Az ellenőrző testület az első jelentés során nem volt abban a pozícióban, hogy megfelelő módon tárgyalja Ukrajna történelemoktatásra vonatkozó vállalásait.” Ukrajna második jelentése azonban biztosította a szervezetet arról, hogy a regionális és nemzeti kisebbségek kultúráját és történelmét Ukrajna története, Egyetemes történelem, Földrajz, Világirodalom, Zene, Vizuális művészetek (Rajz) és Kultúra tantárgyak részeként oktatják, melyek kötelezőek minden diák számára.”¹⁴ Egyebek mellett az ukrainai jelentésben reflektálva (nemzetiségek történelmének és kultúrájának oktatásánál kiemeli, hogy a 9. osztályban a diákok ismereteket szerezhetnek Ukrajna nemzetiségi összetételéről) a tanácsadó testület kifogásolja az eddigi oktatás kisebbségi történelemre vonatkozó tartalmát, mivel azok nem megfelelő módon kapcsolódnak, illetve nem adnak átfogó ismeretet például az Ukrajnában élő fehéroroszok történelméről és kultúrájáról. A jelentés a szakértői bizottság hiányos ismereteire, illetve szűkített jogkörére hivatkozva nem tárgyalja tovább az ukrainai kisebbségi történelemoktatás előrelépéseit, esetleges hiányosságait. Ennek oka a 2012-es ukrán nyelvtörvényben keresendő, mivel a jelentés főleg ennek elemzésére épül. A kiadástól számított egy hónap távlatából visszatekintve teljesen feleslegesen.

V.2. Ukrajna Harmadik Jelentése az Európa Tanács Nemzeti Kisebbségek Védelméről Szóló Keretegyezmények végrehajtásáról.

A keretegyezmények II. szakasz 4. cikkének 1. pontja kimondja, a felek vállalják, hogy biztosítják, a nemzeti kisebbséghez tartozó személyek egyenlőségét a törvény előtt, tehát az azonos jogi védelmet. Ennek értelmében nemzetiségi kisebbségekhez tartozók ellen elkövetett bármely diszkrimináció szigorúan tilos.

Az 5. cikk 1. pontjában olvashatjuk, felek vállalják, hogy biztosítják a lehetőséget a nemzeti kisebbséghez tartozó személyek számára, hogy megőrizzék és fejleszteni tudják kultúrájukat, továbbá identitásuk legfőbb mintáit, vagyis megtarthassák vallásukat, nyelvüket, hagyományaikat, kulturális örökségüket.

A 2. pont szerint az adott ország integrációs politikájának tükrében a felek tartózkodnak minden olyan politikától vagy gyakorlattól, melyek a nemzetiségi kisebbségek asszimilációját célozná, továbbá védelmezik a személyeket minden

¹⁴ Regionális és Kisebbségi Nyelvek Európai Kartája, Jelentés a Karta alkalmazásáról Ukrajnában, II. ellenőrzési ciklus, ECRML (2014) 3. Európa Tanács Strasbourg, 2014 január 15. 25.o *Elérhető:* http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/Report/default_en.asp

ilyen, vagy ehhez hasonló tevékenységtől. A jelentés első paragrafusának első bekezdésében olvashatjuk: „Ukrajna kulturális öröksége Európa és a világ kulturális örökségének része. Ennek értelmében Ukrajna kulturális politikájában nagy szerepet kap a nemzetiségi kisebbségek megtartása és védelme, egyben jelentős része a nemzeti kulturális fejlesztésnek is. Bár az ukrainai magyar kisebbség létszámát tekintve a maga 156 600 főjével a hatodik helyen áll a nemzetiségek kisebbségek listájában, könyvkiadás szempontjából a 4. helyet foglalja el, ami azt jelenti, hogy az ukrán, orosz és német könyvek után magyar könyvből adnak ki a legtöbbet.”¹⁵

A harmadik jelentésében, a Keretegyezmény 12. pontjának, „Tankönyvek és tanárképzés” kötelezvények betartásának véleményezésében a tanácsadó testület üdvözlendőnek találta, hogy az ukrán oktatási minisztérium külön bizottságot hozott létre a kisebbségekkel történő tanácskozás elősegítésére. A bizottság közreműködése által a tankönyvek lapjain nagyobb teret biztosítanak a nemzetiség történelmének bemutatására, mely egyben a nemzetek közötti tolerancia és kölcsönös tisztelet iskolai hirdetés a nemzetek közötti megértés elősegítésének egy alapvető momentuma. Habár a testület jelentésében kiemeli, hogy több nemzetiség sérelmezi, hogy tankönyvbeli bemutatásuk inadekváns, mely tovább erősíti a nemzetek róluk alkotott sztereotípiáit. Továbbá egyetlen jelenleg érvényben lévő tankönyv sem ismerteti a nemzetiségek ukrán történelemhez kapcsolódó pozitív hozzájárulásait. Nem biztosít teret bizonyos események többszemponútú bemutatására, hogy e csoportok történelméről vagy kultúrájáról objektív képet alkotna az olvasó. A tanácsadó testület a nemzetiségek részéről továbbá sérelmezte, hogy az orosz nyelven kívül nemzetiségi nyelven kiadott tankönyvek sem mennyiségi, sem minőségi tekintetben nem megfelelőek, továbbá e csoportok tankönyvellátását még mindig nem biztosította az ukrán állam. E jelenség következtében egyre kevesebb szülő küldi nemzetiségi iskolába gyermekét, minek alapján a tanácsadó testület jelentésének 119. pontjában arra buzdítja a hatóságokat, hogy a nemzetiségek képviselőivel tankönyv- és tanterváttekintés érdekében azonnali konzultációkat szervezzenek. Ezzel kapcsolatban pedig különös figyelmet fordítsanak a többszemponútú történelemoktatás tankönyvbéli adaptálására is.”¹⁶

VI. Befejezés

A kisebbségek jogaira és kötelezettségeire, helyzetére és jövőjére vonatkozó kérdések fontos helyet foglalnak el az Egyesült Nemzetek Szervezete, az Európai Biztonsági Szervezet, az Európa Tanács, az Európai Unió, illetve más kormányzati és nem kormányzati szervezetek napirendjében. Ezen intézmények nemzeti és regionális kisebbségi politikájuk egyik alapvető célkitűzése, hogy a nemzeti

¹⁵ Európa Tanács Nemzeti Kisebbségek Védelmének Keretegyezménye végrehajtásáról szóló Tanácsadó Testület második jelentése, Strasbourg, 2011. március 30.

¹⁶ Európa Tanács Nemzeti Kisebbségek Védelmének Keretegyezménye végrehajtásáról szóló Tanácsadó Testület harmadik jelentése, Strasbourg, 2013. március 28. 30. o. *Elérhető:* http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/minorities/3_FCNMdocs/PDF_3rd_OP_Ukraine_en.pdf. 2013/01/10

kisebbségekhez tartozó személyek számára megfelelő anyanyelvi oktatást biztosítsanak.

Jelen tanulmány a rendszerváltás után kiadott kisebbségügyi nemzetközi dokumentumokat szintetizálja. A munka során különös figyelmet fordítunk az egyezmények az etnikumok történelemoktatásra írt javaslataira. E pont a kisebbségpolitikában megkülönböztetett helyet foglal el, hiszen a nemzeti történelem és kultúra ismerete az identitás és hagyományok megőrzésének előfeltétele. Mint ahogy az a jelentésekből is kiderül, Ukrajna számos problémával küzd e téren, hiszen a nemzet, a nemzetiség és az állampolgár fogalmak máig sem tisztáztak.

Ezen dokumentumok és a jelenlegi ukrán történelemoktatás ismeretében nemzetiségi identitás fenntartása a közösségi, családi hagyományok és kultúra követésével valósulhat meg. Mindenkor nemzetiségi közösségek, tiszteletben tartva a többségi kultúrát, arra kell törekedjenek, hogy saját kultúrára és hagyományra, történelemre építkezve önállóan tudják megítélni nemzeti hovatartozásukat. Azonban ennek a tudásnak a megszerzése semmilyen körülmények között nem korlátozódhat csakis intézményesített keretek közötti ismeretszerzésre. Hiszen minden tartalom politikailag, gazdaságilag és társadalmilag meghatározott térben születik, magán hordozva annak jellemvonásait. Az említett dokumentumok megfelelő betartása pozitívan járulhat hozzá a nemzetiségek önazonosságának megtartásához, továbbításához. Azonban egyetlen oktatási forma, tankönyv, jogszabály sem alakíthatja ki teljes mértékben az egyén identitását, vallási, etnikai hovatartozását. Egyéni kötelesség erről önálló döntést hozni.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- A Nemzeti Kisebbségek Oktatási Jogairól Szóló Hágai Ajánlások és Értelmező Megjegyzések. Elérhető: <http://www.osce.org/hu/hcnm/32186?download=true>. 2013.01.14.
- Az emberi dimenzióval foglalkozó koppenhágai konferencia dokumentuma (1990) európai biztonsági és együttműködési értekezlet.
- BEREGSZÁSZI Anikó – CSERNYICSKO István: A Regionális és Kisebbségi Nyelvek Európai Kartája – ukrainai módra. Kisebbségkutatás, 17, 2, 251–26, Lucidus Kiadó. Elérhető: http://www.hhrf.org/kisebbssegkutatas/kk_2007_02/cikk.php?id=1482/2014.02/01
- COUNCIL OF EUROPE European Treaties ETS No. 157 *Framework Convention for the Protection of National Minorities* Strasbourg, 1. II. 1995. Elérhető: <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/157.htm>
- COUNCIL OF EUROPE Framework Convention for the Protection of National Minorities CETS No.: 157 Date of accession by Ukraine. Elérhető: <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ChercheSig.asp?NT=157&CM=&DF=&CL=ENG>
- EGYESÜLT NEMZETEK SZERVEZETE Nyilatkozat a nemzeti vagy etnikai, vallási és nyelvi kisebbségekhez tartozó személyek jogairól (1992) *A Közgyűlés 47/135. sz. Határozata*. Elérhető: <http://www.mtaki.hu/docs/cd2/nemzetkozi/dec-h.htm>. 2013. 01.04
- Európa Tanács Nemzeti Kisebbségek Védelmének Keretegyezménye végrehajtásáról szóló Tanácsadó Testület harmadik jelentése, Strasbourg, 2013. március 28.30. o Elérhető:http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/minorities/3_FCNMdocs/PDF_3rd_OP_Ukraine_en.pdf. 2013/01/10 http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/report/EvaluationReports/UkraineECRML1_en.pdf

- JAKAB György: A közös történelem széthordása. Történelemtanítás online. Történelemtanítás (XLVIII.) Új folyam IV. 1. szám 2013. április. Elérhető: <http://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2013/4/jakab-gyorgy-a-kozos-tortenelem-szethordasa-04-01-09/>
- Nemzeti Kisebbségek Oktatási Jogairól Szóló Hágai Ajánlások, Nemzeti Kisebbségek Legfelsőbb Bizottsága, Hága, 1996, p. 8. Forrás: <http://www.osce.org/hcnm/32180?download=true>
- PORTNOV 2009. ПОРТНОВ А. Між «Центральною Європою» та «Русским миром»: Сучасна Україна у просторі міжнародних інтелектуальних дискусій. – Київ: НІСД 325. o.
- Regionális és Kisebbségi Nyelvek Európai Chartája. Jelentés a Charta alkalmazásáról Ukrajnában, II. ellenőrzési ciklus, 166–168 pontok, ACFC/OP/II(2008)004, Európa tanács Strasbourg, 2010. július 7. Elérhető: http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/Report/default_en.asp
- Regionális és Kisebbségi Nyelvek Európai Chartája. Jelentés a Charta alkalmazásáról Ukrajnában, II. ellenőrzési ciklus, ECRML (2014) 3. Európa Tanács, Strasbourg, 2014. január 15. 25.o. Elérhető: http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/Report/default_en.asp
- Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartája (1992) EURÓPA TANÁCS Európa Szerződések ETS No. 148 Strasbourg, 1992.X.2. Elérhető: <http://epa.oszk.hu/00000/00036/00012/pdf/09.pdf>, 2014.10.01.